

NEDERLANDSCHE PRAEHISTORIE. EEN MAGDALENIEN-STATION OP DE VELUWE.

„Die vorgeschichtliche Forschung Nordeuropas stand und steht noch heute allzu sehr unter dem Einflusz der Suggestion, dasz die Inlandvereisung die nordischen Gebiete dem Menschen verschloz, die Siedelungsspuren der Zwischen-eiszeiten vom später einrückenden Eise vernichtet wurden, und man daher im allgemeinen kaum Zeugnisse des paläolithischen Menschen erwarten dürfe.“ — „So kommt es, dasz bis vor nicht allzu langer Zeit das Spätneolithikum für den norddeutschen Vorgeschichtsforscher im allgemeinen die frühest erkennbare Besiedelung war. Selbst die sehr weit verbreiteten Wohnstätten mit Steingeräten der frühneolithischen oder mesolithischen Zeit entgingen unserm einseitig orientierten Blick, insofern sie nicht auffallende und grozse Formen, wie Kernbeile und Spalter, enthielden. Erst eine genauere Darstellung der ehemals oft nur allzu summarisch aufgefaszten glazialen Vorgänge kann den Sinn für eine Auffassung freimachen, die eher der Wirklichkeit entspricht“.

Zoo schreef in 1928 prof. Schwantes ¹⁾.

De schrijver laat daarop de jongere geologische zienswijzen de revue passeeren en noemt deze „für zukünftige Forschungen die grössten Hoffnungen und Aus-sichten erweckenden geologischen Überblick“.

Men is in Duitschland thans deze „Suggestion“ grootendeels ontworsteld; men kent er reeds een betrekkelijk rijk mesolithicum en jong-palaeolithicum.

Hoe staat het hiermee nu in ons landje? Wij Nederlanders zijn nu eenmaal wat erg bescheiden, we plaatsen ons hier niet graag op den voorgrond. De „Suggestion“ heerscht hier dan ook nog volop.

Gelijk bekend, neemt men in de voorgeschiedenis de volgende tijdvakken aan: (De namen dezer perioden zijn ontstaan naar belangrijke vindplaatsen; zoo Magdalénien naar La Madeleine, Frankrijk).

Chelleen		Tardenoisien	
Acheuleen	} Palaeolithicum (oud-steentijdperk).	Azilien	} Mesolithicum (Middensteentijdperk).
Mousterien		Campignien	
Aurignacien		Kjöcken-Möddinger	
Solutreen		Neolithicum (jong-steentijdperk).	
Magdalenien		Bronstijd.	
		IJzertijd.	

Tot voor korten tijd nu werd vrij algemeen aangenomen, dat Nederland alleen in het neolithicum bewoond is geweest. We behoeven werkelijk hiervoor niet terug te gaan tot de dagen van Hofdijk. Dezer dagen kregen we een schoolboekje in handen (gedrukt in 1930!), waarin de schrijvers vertelden, dat de oudste bewoners

¹⁾ Nordisches Paläolithikum und Mesolithikum.

ons land 2000 jaar geleden binnenkwamen. Dit waren dan onze beroemde Bata-vieren, die den Rijn kwamen afzakken. Dit is trouwens wel een uitzondering! Over 't algemeen krijgen in onze leerboeken de hunebedbouwers de eer van de oudste bewoners van ons landje te zijn. De megalithen kon men niet zoo gemak-kelijk over 't hoofd zien als de mikrolithen! Een bekende historische platenatlas zegt, dat de „oudste praehistorische stam, het hunnebeddenvolk”, „omstreeks 1000 jaar v. Chr. of nog vroeger” in Nederland is gekomen.

We kunnen zoo doorgaan, het eene boekje schrijft het andere na. Het is nu eenmaal vaststaande, dat, wat ook het buitenland ons biedt, Nederland van voor den hunebeddientijd een troosteloze woestenij moet zijn geweest, soms een en al moeras en woud, soms schaarschbegroeide steppe, doch steeds zonder menschelijke bewoning.

Neen, Nederland is de „Suggestion” nog niet ontworsteld! Pas de laatste jaren begint er een kentering te komen; vele praehistorische vondsten in den vorm van vuursteen-artefacten laten geen indeeling meer toe in het neolithicum.

We hebben met veel genoeg — en wel wat verrast na zijn sceptisch gestemd artikel in de Oct.-afl. van „De Levende Natuur” — in 's heeren Butter's Naschrift ¹⁾ gelezen:

„Zeer interessant is, dat in ons landje, dat een overgangsgebied vormt tusschen altijd-ijsvrije en met ijs bedekte streken, deze cultuur voorkomt, het uitstervende palaeolithicum van de rendierjagers, waarvan enkele vormen nog in deze industrie zijn aan te wijzen, om gaandeweg plaats te maken voor mesolithische vormen” en

„In elk geval is het voorkomen van deze oudere cultuur in Nederland, niet ver van den vroegeren ijsrand een vrij waarschijnlijke aanduiding, dat ná het verdwijnen van het ijs uit Noord-Duitschland de mensch uit de oudere centra ook naar het Noorden trok, waarschijnlijk voor de jacht op het rendier”.

Wanneer we zien, dat de landen, die ons omsluiten, meso- en palaeolitische culturen kunnen nawijzen, was het dan logisch om door Nederland deze ge-isoleerde plaats te doen innemen? Is het niet veeleer aan te nemen, dat de rendierjagers, die het terugwijken van den ijsrand ter wille van hun hoofd-voedsel — de rendierjacht „erreicht ihren Höhepunkt im Magdalenien” ²⁾ — hebben gevolgd, ook als rondzwervende horden ons land hebben doorkruist?

Zooals bekend, wordt het Aurignacien wel als sluitsteen van den laatsten ijstijd beschouwd. Het er in veel opzichten mee overeenkomende Magdalenien zou reeds gedeeltelijk post-glaciaal zijn.

„Met het eindigen van den ijstijd sluit nu evenwel ook deze cultuurperiode af, wordt het einde van het rendiertijdperk bereikt. Bij het langzamerhand weder warmer worden van het klimaat schijnt het rendier naar het noorden getrokken te zijn. Of een deel van de menschen het voor hun bestaan zoo belangrijk ge-worden dier volgde, of de zich langzaam veranderende klimatologische ver-

¹⁾ „De Levende Natuur”, Nov. 1930. ²⁾ Soergel, Die Jagd der Vorzeit.

houdingen een nomadenleven met zich brachten, de mensch schijnt de oude nederzettingen gedurende vele eeuwen verlaten te hebben. In dat gedeelte van West-Europa, waar overal de overblijfselen uit den ijstijd zoo talrijk en in zoo groote verscheidenheid te vinden zijn, in Zuid-Frankrijk, is de steenlaag, die de overblijfselen van de laatste periode van het palaeolithicum, de Magdalenien-periode, inhield, overal bedekt door een dikke steen- en aardlaag, die volkomen steriel, volkomen vrij van voorhistorische overblijfselen, zij het steenen of hoornen of beenen werktuigen, zij het menschelijke of dierlijke skeletdeelen, is" ¹⁾.

Uit de prachtige schets van Fritz Bley ²⁾ nog dit citaat:

„In den Höhlen von Cro Magnon und Aurignac aber gruben Gelehrte die Gebeine der Renjäger aus und bestaunten das edele Ebenmasz der Schädel und den hohen Wuchs dieser schönen Nordlandrasse, die mit der Erwärmung des Klimas auswandern musste, weil das ihr unentbehrlich gewordene Ren vor der lästigen Hitze zurückwich.

„Durch das Gebiet des heutigen Belgiens und Niederdeutschlands zogen die Jägerhorden bis zu den kimbrischen und skandinavischen Halbinseln, wo im Moore nun ihre Gebeine vereinigt liegen mit Äxten und Speeren aus Rehgeweih”.

Juist! Maar de Magdaleniens hebben niet, gelijk in 1914 de Duitschers, de zuidpunt van Limburg gemeden! Heusch, ook door ons landje, zoo goed als door België en Nieder-Deutschland, zijn ze getrokken en hebben ze gezworven, wie zegt ons voor hoe langen tijd!

Men vergeve ons deze wat lange inleiding; de aard van dit onderwerp noopte ons wel tot een woordje vooraf, meenen we.

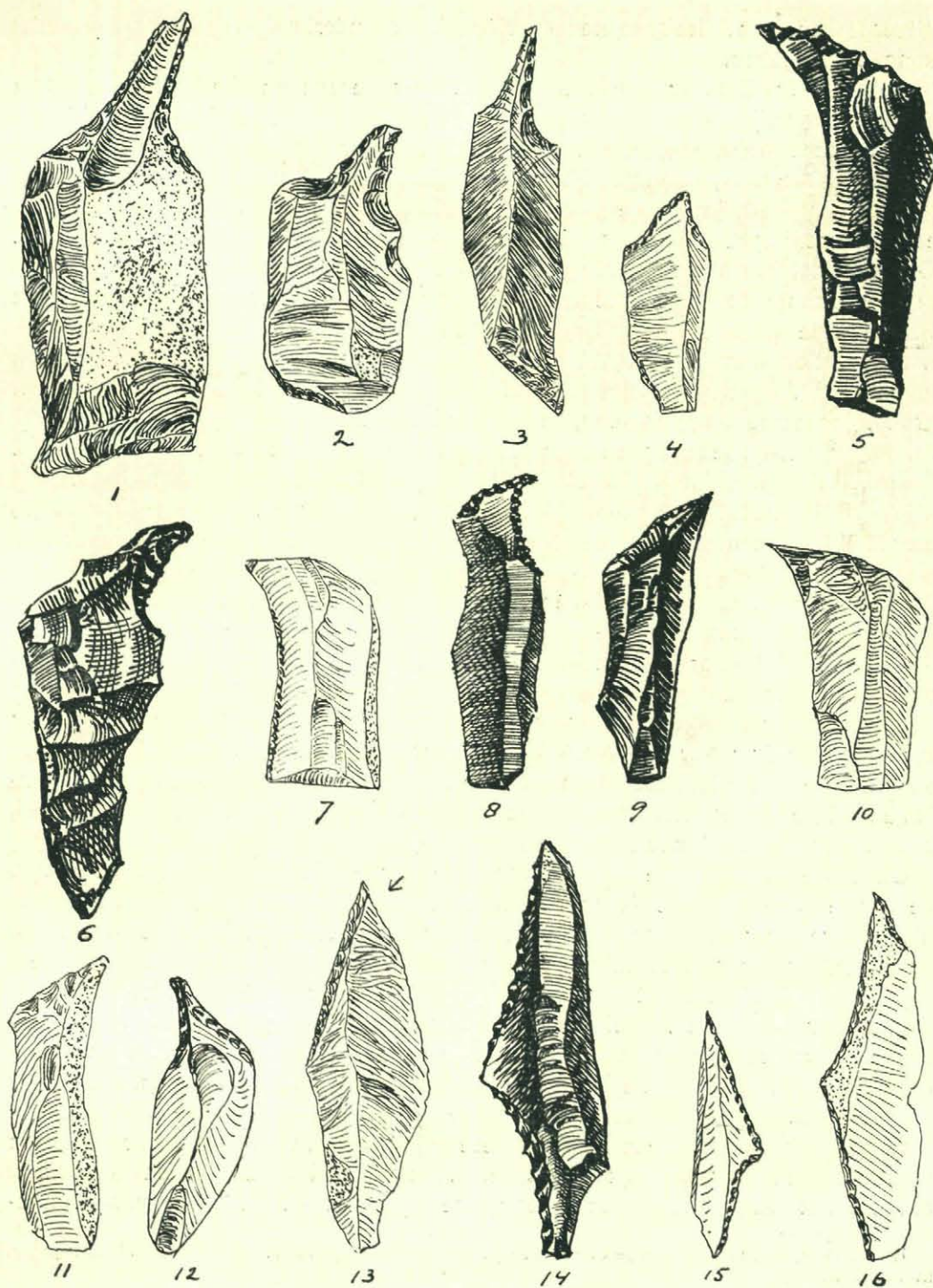
Het was de „Suggestion” à la Schwantes, die ons nog eenigszins gevangen hield, toen we ons eerste artikel over de vuursteenartefacten van Nederland publiceerden in de „Vrije Fries”. Dagen en dagen zoeken en speuren en bestudeeren der typen, met elkaar vergelijken der nederzettingen, gaven ons echter dien steun, dat we de „Suggestion” wat betreft het mesolithicum geheel van ons hadden afgeschud, toen we onze verhandeling „Drentsch Mesolithicum en Neolithicum” plaatsten in den „Nieuwen Drentschen Volksalmanak” van 1930.

En thans willen we trachten ook voor Nederland mee te helpen den dam voor het mesolithicum op te ruimen en brengen we hier naar voren een vaderlandsche vondst, die met de meest mogelijke waarschijnlijkheid behoort tot de jong-palaeolithische of Magdalenien-cultuur. We zullen onze vaderlandsche cultuur dus wederom eenige duizenden jaren ouder mogen noemen!

Het is de heer Jo Bezaan, de ijverige speurder op archaeologisch gebied van de Veluwe, wien de eer toekomt, dit station te hebben gered voor de kennis onzer Nederlandsche praehistorie. Wel hadden we de laatste jaren meerdere stukken in ons bezit gekregen, die wezen op het oud-steentijdperk, doch een

¹⁾ Boeke, De afstamming van den mensch.

²⁾ Fritz Bley, Das Ren.

uitgesproken palaeolithische nederzetting als de onderhavige hadden we nog niet kunnen ontdekken.

Het was in October van 1930, dat de heer Bezaan ons berichtte, dat hij in een zandgraverij onder het dorp Elspeet een station had ontdekt, dat zeer bijzondere stukken opleverde, van een tot dusverre door hem nog niet in Nederland opgemerkt karakter. Gezamenlijk hebben we hierop de typen bestudeerd en vergeleken en we zijn tot de slotsom gekomen, dat we hier te doen hadden met een nederzetting of station der Magdaleniens, de jong-palaeolithische rendierjagers. Om alle factoren aan te geven, die ons tot deze conclusie brachten, zou allicht te veel ruimte in beslag nemen. Bij de beschrijving der artefacten zullen de voornaamste argumenten echter naar voren treden.

Het station werd ontdekt, toen ter plaatse zand werd gegraven; de artefacten lagen 70 à 75 cm. onder het maaiveld, in, naar het schijnt, eenmaal verwerkten grond. In aanmerking genomen, dat ter plaatse vroeger veel plaggen zijn gestoken, zal oorspronkelijk een laag zand van een kleine meter dikte de steenen hebben bedekt.

In totaal zijn ruim 500 artefacten (hieronder ook begrepen de nucleï en een niet groot percentage splinters, afval of mislukte en gebroken instrumenten) verzameld kunnen worden. De nucleï en het afval doen zien, dat we hier met een atelier te doen hebben.

De instrumenten zijn voor een groot deel vervaardigd van donker-wijnroode en geel-roode vuursteen, die onder de zwerfsteinen van de Veluwe zoo goed als niet schijnt voor te komen. De knollen zullen dus door den troep meegevoerd moeten zijn.

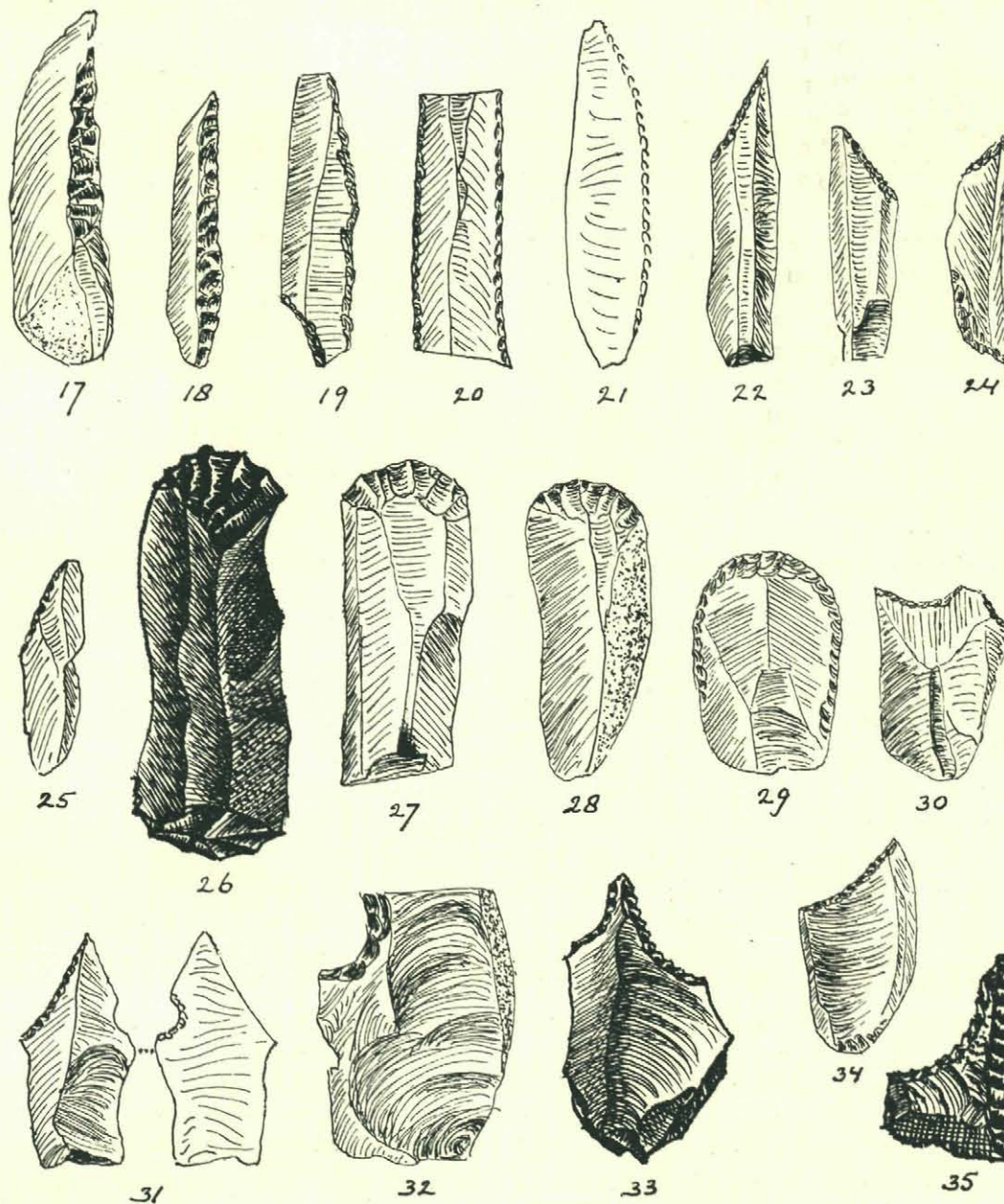
Onder de werktuigen was *geen enkel van specifiek neolithisch type, noch een vertegenwoordiger van de mesolithische mikrolithiek*. Het geheel was kenmerkend voor het Magdalenien, met inslag van het Aurignacien. Trouwens: „Das Magdalenien dürfte seiner Herausbildung nach in der Hauptsache nicht an das Solutreen, sondern an das Aurignacien sich anlehnen" ¹⁾.

Onder de verschillende groepen van artefacten vallen door hun schoonheid in de eerste plaats op de *boren*, die door een dertigtal zijn vertegenwoordigd. Is niet dit werktuig een speciaal eigendom der Aurignacien- of Magdaleniencultuur, de afwerking dezer representanten valt geheel in het kader der serieuze werkers van dien tijd. Vooral het type no. 4 is echt Magdalenien ²⁾ en uiterst geschikt voor fijn werk in been. Veelzeggend is ook het in verhouding zeer groote getal van deze werktuigen; en in mesolithische en in neolithische nederzettingen is een fijne, fraai afgewerkte boor een groote zeldzaamheid. Enkele stukken zijn zoo sierlijk bearbeid, dat ze voor Solutreen-werktuigen kunnen doorgaan. Men vergelijkte no. 3.

Graveerstiften. (Stichel, burins). Deze zijn vertegenwoordigd door ruim een twintigtal van zeer uitgesproken type. Zooals bekend, behoort de graveerstift thuis in het jong-palaeolithicum, terwijl ze als „mikro-stichel" nog wordt aange-

¹⁾ Bumüller, Leitfaden der Vorgeschichte Europa's. ²⁾ Vergelijk fig. 8, no. 5 in Capitan et Peyrony, La Madeleine.

troffen in het Tardenoisien. Het werktuig werd gebruikt vooral voor de fabricatie van voorwerpen van been en gewei. Volgens Capitan en Peyrony werden de

graveerstiften met deze industrie geboren. In Frankrijk werden ze tevens gebruikt voor het inkerven der rotsteekeningen.

We zullen hier niet alle soorten van dit werktuig-type opsommen; toch moeten we speciaal wijzen, als zeer belangrijk voor de chronologische bepaling van het atelier, op de fraaie vertegenwoordigers van de z.g. „papegaaisnavel” in fig. 5 en 6. No. 6 zou ook dienst kunnen doen als boor in den vorm van een „papegaaisnavel”. Van het laat-Magdalenien geldt: „Eigentümlich ist der Stufe der sogenannten „Papegeienschnabel”, eine gekrümmte Spitze mit seitlich-schräger Stichelspitze”¹⁾. Capitan en Peyrony²⁾ geven op pag. 82 van hun werk meerdere stukken dezer „becs de perroquet”. Het grootste deel der graveerstiften van het Elspeter station heeft meer of minder het type der papegaaisnavels; no. 3 is aan de eene zijde boor, aan de andere zijde „bec de perroquet”. Deze artefacten zijn zonder uitzondering weder door een meesterhand vervaardigd. Sommige zijn vervaardigd door enkel splinterafslag; andere hadden nabewerking door retouche noodig (zie nos 12 en 13). Bij no. 13 is, waar het pijltje dit aangeeft, een spaan aan de achterzijde afgeslagen.

Messen. Zeer vele van deze werktuigen zijn aan de eene zijde geretoucheerd. Vooral belangrijk zijn de artefacten van het Gravette-type (nos. 17 en 18). Gelijk bij de typische Gravette-klingen is de rechterhelft van het mes door retouche bijna geheel verdwenen.

Merkwaardig zijn ook de messen met hoekigen rug (zie fig. 14, 15 en 16). Ze treden reeds op in het Aurignacien. Bumüller noemt ze hier „Atypische Kerbspitze.” Door het smaller worden aan de basis worden deze mesjes gemakkelijker van schacht of steel voorzien. In het Solutreen komen de z.g. „Kerbspitzen” voor, die over de eene zijde geheel van vlakretouche zijn voorzien. In het Magdalenien is deze vlakretouche weer verdwenen en zijn het weer dezelfde stukken als in het Aurignacien (pointes à crans atypiques).

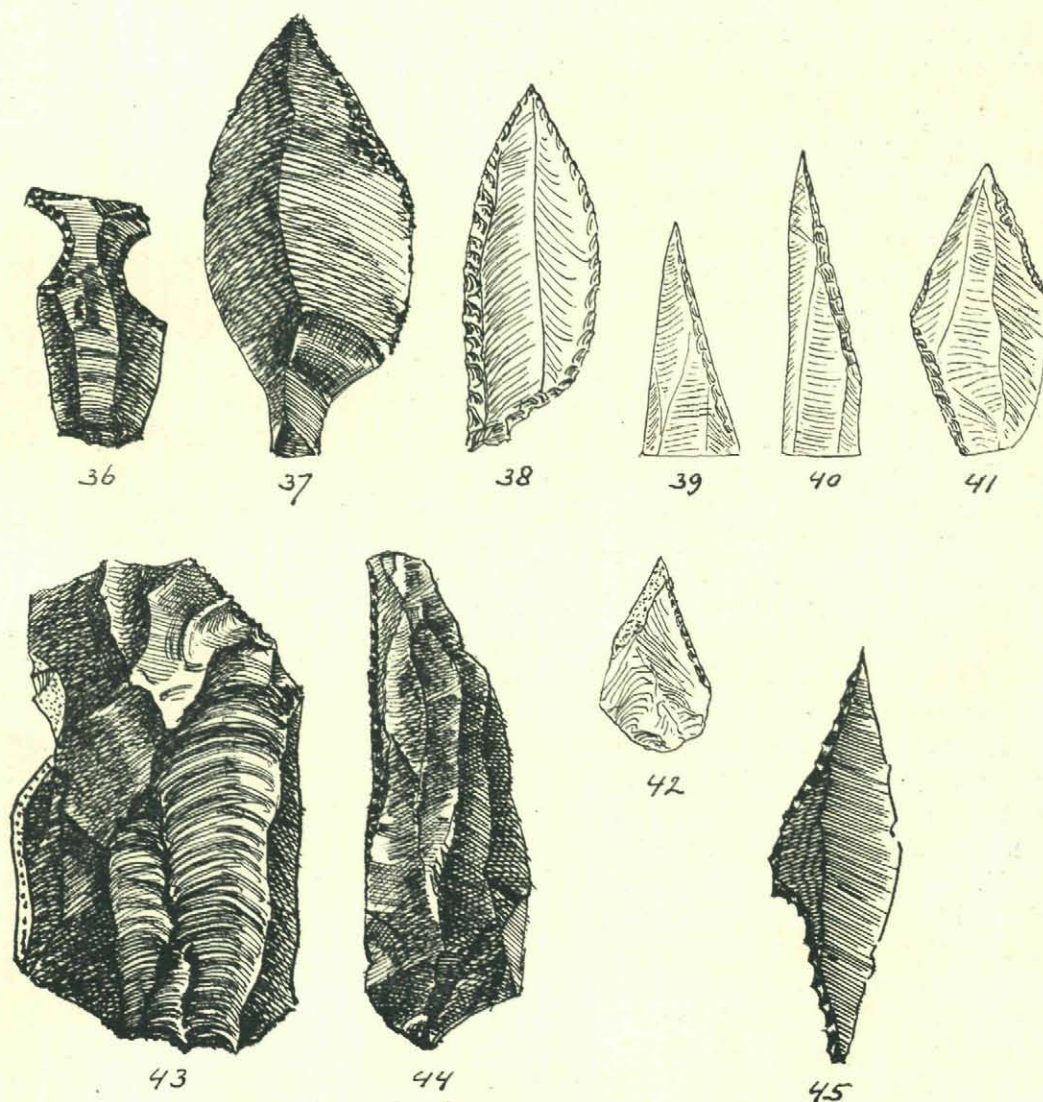
Van de messen vermelden we nog, dat zeer vele, gelijk dit in het Magdalenien het geval is, op één of beide langzijden van retouche zijn voorzien. Typen als no. 22 en 23 zijn ook weer voor het tijdperk kenmerkend, terwijl no. 25 een Chatelperron-type weergeeft.

Schrabbers en schaaffjes. Mesolithische of neolithische schrabbers mankeeren; alleen komen voor de z.g. steelschrabbers. Prismatische spanen met aan één of aan beide einden de schrabber of schaaf. (Zie nos. 26, 27, 28 en 29). Pfeiffer³⁾ meent, en „hunderte von experimentellen Prüfungen haben wie gesagt, die allgemeine Verwendung sicher gestellt,” dat dit werktuig, door hem „Stirnschaber” genoemd, als voorsnijder heeft gediend bij de bewerking van been, b.v. tot de fabricatie van beenen naalden. De steelschrabber trok een ondiepe geul over het been, waarna het verdere werk voor de graveerstift gemakkelijker werd. Het artefact behoort daarom ook speciaal thuis in het Magdalenien, het tijdperk van beenen geweeibewerking.

Werktuigjes die men verder noodig had bij de vervaardiging van beenen

1) Bumüller, alsvoren. 2) Alsvoren. 3) Die steinzeitliche Technik, en Die Werkzeuge des Steinzeit-Menschen.

naalden, harpoenspitsen etc., waren de holschrabbers of holschaafjes (zie nos. 30—32 en 34—36). Prachtstukjes zijn vooral de schaaftjes met dubbele uitholling. Met deze werktuigjes konden de voorwerpen zeer doelmatig en fraai worden

afgerond. Het Elspeter atelier bevatte vele dezer artefacten, die in het Magdalenien hoogtij vierden.

In nos. 37 en 38 zullen we vrij zeker *lanspunten* hebben te zien. De typen nos. 39 en 40 zijn reeds bekend in het Aurignacien en zouden dienst kunnen doen als *werpspeerpunten*. Ze blijven bestaan tot in het Tardenoisien, doch dan

als mikrolithen. Nos. 41 en 42 kunnen onder de atypische worden genoemd. Pfeiffer ¹⁾ vermoedt reeds pijl en boog in het Magdalenien. Is dit met recht, dan zouden dergelijke stukken dienst hebben kunnen doen als pijlsplisen.

Nos. 43 en 44 zijn representanten van de primitieve *hakwerktuigen* der Magdalenien. Vanaf het Aurignacien tot aan het neolithicum is aan deze werktuigvormen weinig kunst ten koste gelegd.

No. 45 is niet afkomstig uit het Elspeter atelier, doch is gevonden door den heer A. H. Th. Kortlang onder Ermeloo. Het is een fraai exemplaar der „Kerbspitzen”. We vermelden dit stuk als bewijs, dat de Veluwe op meerdere plaatsen bewijzen van bewoning in het jong-palaeolithicum verbergt.

Hiermede hebben we in het kort de belangrijkste typen van werktuigen uit ons atelier van Elspeet de revue laten passeeren. Thans nog een zeer belangrijke bijzonderheid.

Waar de vindplaats er zich goed voor leende, — het betrof immers meer een z.g. „gesloten”, dan een „losse” vondst — hebben we gemeend, dat het alleszins aanbevelenswaardig zou zijn om de grond, waarop en waartusschen de werktuigen lagen, op pollen-analyse te laten onderzoeken. De heer Dr. W. Beyerinck te Wyster was zoo welwillend dit onderzoek voor ons te verrichten. In het grondmonster werden gevonden de stuifmeelkorrels van den, berk, wilg, Ericaceeën; mossporten van 't type *Hypnum* en enkele *Sphagnum*-sporen. Verder o.a. veel *Rhizopoden*huisjes. Eik, beuk, linde mankeerden. De heer B. neemt op grond van het gevondene aan, dat de laag thuis hoort in de *boreale periode*.

De uitkomst van het onderzoek op stuifmeelkorrels is dus in overeenstemming met onze stelling op typologische gronden.

Nog een enkel woord over de tijdsbepaling.

Een groote moeilijkheid is, om op grond van de inzichten der geologen een chronologische basis te verkrijgen van het einde van den laatsten ijstijd. Dat dit niet alleen voor ons land het geval is, doch ook voor Duitschland geldt, blijkt wel uit hetgeen dr. Carl Engel ²⁾ neerschreef:

„Nicht viel besser als mit der archäologischen Beurteilung ist es mit der chronologischen Einreihung der einzelnen Fundplätze bestellt. Niemand kann überzeugter sein als ich dasz die Geologie — vorläufig wenigstens — die einzig entscheidende Grundlage für eine zeitliche Bestimmung der paläolithischen Funde bildet. Wie aber kann sie das auf einer auch nur einigermaßen gesicherten Basis tun, solange jeder Diluvialgeologe sein eigenes, von den Anschauungen der anderen Forscher grundsätzlich abweichendes System aufstellt, solange auch nicht die geringste Möglichkeit besteht, diese Systeme irgendwie zu parallelisieren oder doch wenigstens auf den gleichen Nenner zu bringen? Der Laie sieht sich hier einem Chaos von Systemen gegenüber, in dem er sich vergeblich zu orientieren bemüht”.

1) Alsvooren. 2) Übersicht der altsteinzeitlichen Funde Mitteldeutschlands.

Schwantes concludeert naar de onderzoekingen der moderne geologen, dat „Nordwestdeutschland westlich der Elbe sogar seit 66000 Jahren dauernd eisfrei gewesen ist, in denen während der kalten, besonders aber der warmen Zeiten der Mensch hier sicher gelebt haben wird.”

Het ligt niet aan ons om te beoordeelen of een dergelijk cijfer bij de waarheid is; we brengen het alleen naar voren, om te laten zien hoezeer het inzicht van vele moderne geologen afwijkt van de lang gehuldigde meeningen.

Ook al zouden de 66000 jaren van Noordwest-Duitschland te hoog zijn genomen, er blijft ruimte in tijd genoeg, om nog vóór het mesolithicum culturen, ook voor ons land, te kunnen aanvaarden. Die ruimte blijft er ook nog in de boreale periode, wanneer men vóór deze in het post-glaciaal nog een arctische en boreo-arctische wenscht te plaatsen.

Of nu overigens de Magdalenieners hun steenen hebben gedeponneerd een 15000 of 25000 jaren terug, dat kan ons hier weinig interesseeren. Op deze vraag kan voorts nog de pollenanalyse ook geen antwoord geven. Het feit op-zich-zelf, dat we in Nederland een Magdalenien-cultuur hebben gehad, moge voorloopig voldoende zijn. Het geeft steun ook aan het vastleggen der mesolithische culturen in ons land.

De teekeningen zijn op de ware grootte.

De werktuigen zijn in het bezit van den heer Bezaan en ondergeteekende.

Oosterwolde (Fr.), Dec. 1930.

H. J. POPPING.

Slimheid van bonte kraaien. — Het voederen van bonte kraaien is niet altijd gemakkelijk en vereischt eenige routine, doordat deze vogels veelal wantrouwig zijn en zóó lang „de kat uit den boom kijken”, tot het meeste neergeworpen voedsel door de steeds brutale musschen is weggepikt. Als men echter zorgt, zich spoedig een eind te verwijderen, dan gaan ze tot den aanval over en dan is het aardig te zien, hoe ook weer bij de kraaien onderling de brutaalsten aan het langste eind trekken. Sommigen van hen kunnen nauwelijks één stukje brood bemachtigen, terwijl anderen zóóveel stukken tegelijk in den snavel nemen, dat deze den voorraad soms niet kan dragen en de stukken weer op den grond glijden. Doch zoo hem zijn opzet gelukt, dan vliegt de gulzigaard met zijn buit weg, om elders ongestoord maaltijd te houden.

Wat ik echter nooit te voren zag, aanschouwde ik dezer dagen in het Vondelpark (te Amsterdam). Op een terreintje, met schelpen bestrooid, streek een bonte kraai neer, met den snavel vol brood, naar ik meende om dit op deze plaats te nuttigen. Terwijl hij echter het brood vasthield, boorde hij met de snavelpunt een gaatje in den grond en liet daar zijn voorraad in vallen. Vervolgens nam hij stuk voor stuk eenige schelpjes met den snavel op en legde ze zorgvuldig op zijn schat, totdat deze voor oningewijden was verborgen. Daarna vloog hij weer heen, in het plezierig besef „een appeltje voor den dorst” te hebben. Wie wat bewaart, heeft wat!

H. G. VAN DER BEEK.